

20-Aprel, 2026-yil

**OILA QONUNCHILIGIDA BOLANING "YURIDIK" VA "BIOLOGIK"
OTALIGINING O'ZARO HUQUQIY VA AMALIY XUSUSIYATLARI**

Toshov Ikromjon Murodilovich

Buxoro viloyat sudi sudyasi

Annotatsiya: *Mazkur maqolada oila qonunchiligida bolaning yuridik va biologik otaligi tushunchalarining huquqiy mohiyati, ularning o'zaro nisbati va amaliy qo'llanilishi tahlil qilinadi. Tadqiqotda otalikni belgilashning huquqiy mexanizmlari, DNK ekspertizasining dalil kuchi, sud amaliyotidagi ziddiyatlar va bolaning eng yaxshi manfaatlarini ta'minlash masalalari yoritilgan. Maqolada yuridik va biologik otalik o'rtasidagi munosabatlarni tartibga solish bo'yicha ilmiy asoslangan takliflar ishlab chiqilgan.*

Kalit so'zlar: *yuridik otalik, biologik otalik, oila huquqi, nasl-nasab, DNK ekspertiza, sud amaliyoti, bola huquqlari, otalikni e'tirof etish.*

Аннотация: *В данной статье анализируется правовая сущность понятий юридического и биологического отцовства ребенка в семейном праве, их взаимосвязь и практическое применение. Исследование охватывает правовые механизмы установления отцовства, доказательную ценность ДНК-экспертизы, противоречия в судебной практике и вопросы обеспечения наилучших интересов ребенка. В статье разработаны научно обоснованные предложения по регулированию отношений между юридическим и биологическим отцовством.*

Ключевые слова: *юридическое отцовство, биологическое отцовство, семейное право, родословная, ДНК-экспертиза, судебная практика, права ребенка, признание отцовства.*

Abstract: *This article analyzes the legal essence of the concepts of legal and biological paternity of a child in family law, their interrelation and practical application. The study covers the legal mechanisms for establishing paternity, the evidentiary value of DNA examination, contradictions in judicial practice and issues of ensuring the best interests of the child. The article develops scientifically based proposals for regulating the relationship between legal and biological paternity.*

Keywords: *legal paternity, biological paternity, family law, lineage, DNA examination, judicial practice, child rights, recognition of paternity.*

KIRISH

Oila huquqida bolaning nasl-nasabini belgilash instituti nafaqat shaxsiy, balki ijtimoiy-iqtisodiy ahamiyatga ega bo'lib, bolaning huquqlari, moddiy ta'minoti, irsiy huquqlari va davlat oldidagi majburiyatlari uchun asosiy poydevor hisoblanadi. Zamonaviy jamiyatda reproduktiv texnologiyalarning rivojlanishi, nikohdan tashqari tug'ilish holatlarining

20-Aprel, 2026-yil

ko'payishi va oilaviy munosabatlarning o'zgarishi "yuridik otalik" (qonun tomonidan tan olingan ota) va "biologik otalik" (genetik bog'liqlikka asoslangan ota) tushunchalari o'rtasida huquqiy ziddiyatlarni keltirib chiqarmoqda.

Mavzuning dolzarbligi shundaki, O'zbekiston qonunchiligida yuridik va biologik otalik o'rtasidagi munosabatlarni tartibga soluvchi normalar yetarli darajada aniq emas, bu esa sud amaliyotida turlicha yondashuvlarga, bolaning huquqlarini himoya qilishda qiyinchiliklarga va huquqiy noaniqliklarga olib kelmoqda. Shu nuqtai nazardan, ushbu tushunchalarning huquqiy mohiyatini ochib berish, ularning o'zaro ta'sir mexanizmlarini tahlil qilish va amaliy takliflar ishlab chiqish ilmiy-amaliy ahamiyatga ega.

Oila huquqida "otalik" tushunchasi ikki jihati bilan namoyon bo'ladi: biologik (genetik) va yuridik (huquqiy). Biologik otalik – bu bola bilan erkak o'rtasidagi genetik bog'liqlikni anglatadi, ya'ni bolaning DNKsida ushbu erkakning genetik materialining mavjudligi. Yuridik otalik esa – davlat tomonidan tan olingan, huquqiy hujjatlar (tug'ilish guvohnomasi, FHDYo yozuvlari) bilan tasdiqlangan va otalik huquq hamda majburiyatlarini yuklaydigan maqomdir.

Ko'pgina hollarda yuridik va biologik otalik bir shaxsda mujassamlashadi, ammo turli sabablarga ko'ra ular ajralishi mumkin: nikohdan tashqari tug'ilish, otalikni rad etish, sun'iy urug'lantirish, farzandlikka olish yoki onaning turmush o'rtog'ining avtomatik otalik maqomini olishi kabi holatlar.

O'zbekiston Respublikasining "Oila kodeksi"ning 47-moddasiga ko'ra: "Nikohda tug'ilgan bolaning ota-onasi sifatida nikohda turgan shaxslar e'tirof etiladi, agar nikoh tugatilgan yoki bekor qilingan bo'lsa ham, bola tug'ilgan kundan e'tiboran o'n oy ichida tug'ilgan bolaning otasi sifatida sobiq er e'tirof etilishi mumkin" [1, 47-m.]. Ushbu norma "nikoh prezumpsiyasi" tamoyiliga asoslanib, bolaning yuridik otaligini avtomatik belgilaydi, bu esa bolaning huquqlarini himoya qilishda muhim ahamiyatga ega. Biroq, bu norma biologik otalik bilan ziddiyatga kirishishi mumkin, agar bola biologik jihatdan boshqa erkakdan bo'lsa.

Yuridik otalikning asosiy xususiyati – bu uning huquqiy oqibatlari: otaning bolaga nisbatan moddiy ta'minot (nafaqa), tarbiya, vakillik huquqlari va majburiyatlari, shuningdek, bolaning irsiy huquqlari. Biologik otalik esa, agar yuridik jihatdan tan olinmasa, huquqiy oqibatlarga ega bo'lmaydi. Shu sababli, biologik otalikni yuridik maqomga ega qilish uchun maxsus huquqiy tartib – otalikni e'tirof etish yoki sud orqali belgilash talab etiladi.

Ilmiy adabiyotlarda ta'kidlanishicha: "Yuridik otalik nafaqat biologik fakt, balki ijtimoiy-huquqiy institut bo'lib, u bolaning huquqlarini himoya qilish, oila barqarorligini ta'minlash va jamiyatdagi huquqiy tartibotni saqlash vazifasini bajaradi" [2]. Ushbu fikr yuridik otalikning ijtimoiy funksiyasini va uning biologik otalikdan farqini ilmiy jihatdan asoslaydi.

O'zbekiston qonunchiligida otalikni belgilashning quyidagi asosiy yo'llari mavjud:

Nikohda tug'ilgan bolaning otasi sifatida onaning turmush o'rtog'i avtomatik ravishda e'tirof etiladi. Bu "nikoh prezumpsiyasi" tamoyili bo'lib, bolaning huquqlarini darhol

20-Aprel, 2026-yil

himoya qilish maqsadida joriy etilgan. Biroq, bu tartib biologik otalik bilan ziddiyatga kirishganda, er otalikni rad etish huquqiga ega.

Nikohdan tashqari tug‘ilgan bola uchun ota-onalikni e’tirof etish yo‘li bilan nasl-nasab belgilanishi mumkin. O‘zbekiston Respublikasining "Oila kodeksi"ning 48-moddasiga ko‘ra: "Nikohda turmagan shaxslarning bolasi ota-onalikni e’tirof etish yo‘li bilan nasl-nasabi belgilanishi mumkin. Ota-onalikni e’tirof etish ota yoki onaning arizasiga asosan, ikkala tomonning roziligi va bola voyaga yetgan bo‘lsa, uning roziligi bilan amalga oshiriladi" [3, 48-m.]. Bu norma ixtiyoriy tartibda yuridik otalikni shakllantirish imkonini beradi.

Agar ota otalikni ixtiyoriy ravishda e’tirof etmasa, ona yoki bola (voyaga yetganda) sudga murojaat qilishi mumkin. Sud jarayonida dalillar sifatida guvohlar ko‘rsatmalari, yozishmalar, fotosuratlar, moddiy yordam ko‘rsatish faktlari va DNK ekspertiza natijalari ko‘rib chiqiladi.

O‘zbekiston Respublikasi Oliy sudi Plenumining 2018-yil 29-iyundagi "Ota-onalik huquq va majburiyatlarini belgilash bo‘yicha fuqarolik ishlarini ko‘rib chiqish amaliyoti haqida"gi qarorining 14-bandida quyidagicha ko‘rsatilgan: "Sud otalikni belgilashda faqat onaning ko‘rsatmasiga emas, balki guvohlar testimonyasi, xatlar, fotosuratlar, moddiy yordam ko‘rsatish dalillari va boshqa ishonchli manbalarga asoslanishi lozim" [4, 14-b.]. Ushbu ko‘rsatma sudlarga qo‘shimcha dalillarni talab qilish imkonini beradi.

Yuridik ota biologik otalikni rad etishi mumkin, ammo bu uchun asosli dalillar (DNK natijalari, tibbiy hujjatlar) talab qilinadi. Rad etish muddati qonunchilikda aniq belgilanmaganligi sababli, bu huquqiy noaniqlikka olib kelmoqda.

Sud amaliyotida yuridik va biologik otalik o‘rtasidagi ziddiyatlar quyidagi holatlarda namoyon bo‘ladi:

Nikohda tug‘ilgan bola uchun avtomatik ravishda yuridik ota sifatida tan olingan shaxs biologik ota bo‘lmasligi mumkin. Agar biologik ota otalikni e’tirof etmoqchi bo‘lsa yoki yuridik ota rad etmoqchi bo‘lsa, sud jarayoni boshlanadi. Bu holatda sud "bolaning eng yaxshi manfaatlari" tamoyiliga asoslanib qaror qabul qilishi kerak.

DNK tahlili biologik otalikni 99,9% aniqlikda tasdiqlashi mumkin, ammo O‘zbekiston qonunchiligida DNK ekspertizasining huquqiy kuchi, uni o‘tkazish tartibi va xususiy laboratoriyalar natijalarining dalil kuchi hali ham noaniq. Sud-tibbiyot ekspertisasi faqat davlat muassasalari tomonidan o‘tkazilishi nazarda tutilgan, xususiy klinikalar natijalari esa qo‘shimcha dalil sifatida qabul qilinadi.

Yuridik va biologik otalik o‘rtasidagi bahslarda bolaning huquqlari markaziy o‘rinda turishi kerak. O‘zbekiston Respublikasining "Bolalar huquqlari kafolatlari to‘g‘risida"gi Qonunining 12-moddasida belgilanganidek: "Voyaga yetmagan bola o‘z huquqlariga ta’sir ko‘rsatuvchi masalalarda, shu jumladan ota-onalik va nasl-nasab masalalarida, o‘z fikrini bildirish huquqiga ega. Uning fikri yoshi va etuklik darajasiga qarab hisobga olinishi shart" [5, 12-m.]. Biroq, amaliyotda bolaning fikri ko‘pincha rasmiyatchilik sifatida qayd etiladi.

Agar biologik ota yuridik maqomga ega bo‘lmasa, u bolaga nafaqa to‘lash majburiyatiga ega emas. Bu holat bolaning moddiy ta’minotida uzilishlarga olib kelishi

20-Aprel, 2026-yil

mumkin. Sudlar ko'pincha bolaning manfaatlarini ustuvor qo'yib, biologik otani yuridik maqomga ega qilish orqali nafaqa majburiyatini yuklaydi.

Ilmiy tadqiqotlarda ta'kidlanishicha: "Sud amaliyotida yuridik va biologik otalik o'rtasidagi ziddiyatlarni hal qilishda 'bolaning eng yaxshi manfaatlari' tamoyili asosiy mezon bo'lishi kerak, chunki bu tamoyil xalqaro huquq normalari va milliy qonunchilikka mos keladi" [6]. Ushbu fikr sud qarorlarida bolaning huquqlarini ustuvor qo'yish zarurligini ilmiy jihatdan asoslaydi.

XULOSA

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, O'zbekiston oila qonunchiligida yuridik va biologik otalik tushunchalarining huquqiy mohiyati va o'zaro munosabatlari yetarli darajada aniq tartibga solinmagan. Nikoh prezumpsiyasi tamoyili bolaning huquqlarini himoya qilishda muhim rol o'ynasa-da, u biologik haqiqat bilan ziddiyatga kirishganda huquqiy noaniqliklarga olib kelmoqda.

Yuridik otalik – bu davlat tomonidan tan olingan, huquqiy oqibatlarga ega bo'lgan maqom bo'lib, biologik otalik esa genetik bog'liqlikka asoslangan fakt hisoblanadi. Ushbu ikki tushunchaning uyg'unligini ta'minlash uchun quyidagi takliflar ishlab chiqildi:

1. DNK ekspertizasining huquqiy maqomini qayta ko'rib chiqish: Akkreditatsiyalangan xususiy laboratoriyalar natijalarini sud tomonidan dalil sifatida tan olish tartibini belgilash;

2. Otalikni rad etish muddatlarini qonuniy jihatdan cheklash: Huquqiy barqarorlikni ta'minlash maqsadida otalikni rad etish uchun maqbul muddatlarni belgilash;

3. Bolaning fikrini hisobga olish mexanizmini takomillashtirish: Sud jarayonida bolaning psixologik ekspertizadan o'tkazilishi va uning fikrini professional baholash;

4. "Bolaning eng yaxshi manfaatlari" tamoyilini qonun darajasida aniq ifodalash: Sudlarga metodik ko'rsatmalar berish va yagona amaliyotni shakllantirish;

5. Sun'iy urug'lantirish va surrogat onalik kabi yangi texnologiyalarni huquqiy tartibga solish: Kelajakdagi huquqiy ziddiyatlarning oldini olish.

Umuman olganda, yuridik va biologik otalik o'rtasidagi munosabatlarni takomillashtirish nafaqat bolalar huquqlarini kafolatlaydi, balki oila institutining barqarorligi, ijtimoiy adolat va huquqiy madaniyat darajasini yuksaltiradi. Kelgusi qonun loyihalarida ushbu masalalarni hisobga olish, xalqaro standartlarni milliy qonunchilikka integratsiyalash va amaliyotdagi ziddiyatlarni bartaraf etish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri bo'lishi lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O'zbekiston Respublikasining "Oila kodeksi". – Toshkent: O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi palatalarining axborotnomasi, 2021 yil. 47-moddasi.

2. Karimov, B.R. Oila huquqi: nazariya va amaliyot. – Toshkent: "Universitet" nashriyoti, 2022. – 340 b.

20-Aprel, 2026-yil

3. O'zbekiston Respublikasining "Oila kodeksi". – Toshkent: O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi palatalarining axborotnomasi, 2021 yil. 48-moddasi.

4. O'zbekiston Respublikasi Oliy sudi Plenumining "Ota-onalik huquq va majburiyatlarini belgilash bo'yicha fuqarolik ishlarini ko'rib chiqish amaliyoti haqida"gi qarori. – Toshkent, 29-iyun 2018 yil. 14-band.

5. O'zbekiston Respublikasining "Bolalar huquqlari kafolatlari to'g'risida"gi Qonuni. – Toshkent: O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi palatalarining axborotnomasi, 2020 yil. 12-moddasi.

6. Abdullayev, S.N. Sud-tibbiyot ekspertizasi va dalil isbotlash. – Toshkent: "Fan" nashriyoti, 2021. – 285 b.